

Światowy Plan Działań na rzecz Zasobów Genetycznych Zwierząt – nowe perspektywy ochrony bioróżnorodności zwierząt gospodarskich

Hanna Kostrzewska¹
Jędrzej Krupiński²
Elżbieta Martyniuk²

¹Departament Bezpieczeństwa Żywności i Weterynarii, MRiRW

²Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy

We współczesnej cywilizacji, zachowanie bioróżnorodności zwierząt gospodarskich i zapewnienie im odpowiedniego dobrostanu wymaga międzynarodowego konsensusu, dotyczącego nie tylko metod prowadzenia ochrony ich zasobów genetycznych, ale przede wszystkim zrównoważonego użytkowania i zarządzania tymi zasobami dla zapewnienia globalnego bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy diety człowieka.

Ochrona bioróżnorodności zwierząt ma bardzo długą historię, bo przecież czytamy w Księdze Rodzaju, Część I, Rozdział VII, Potop: „*I rzekł Pan do Noego – ze wszystkich zwierząt czystych weźmiesz siedmiorgo i siedmiorgo, samca i samicę a ze zwierząt nieczystych po dwojgu i dwojgu, samca i samicę. Ale z ptactw powietrznych siedmiorgo i siedmiorgo, samca i samicę, aby zachowane było nasienie wszystkiej ziemi*”. Patrząc z perspektywy czasu można powiedzieć, że Arka Noego to pierwszy przykład wskazujący na pełne zrozumienie potrzeby ochrony zasobów genetycznych zwierząt.

Minęło wiele stuleci, zanim przesłanie to znalazło odzwierciedlenie w prawie międzynarodowym. W dniu 22 maja 1992 roku, w Nairobi, Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła tekst Konwencji o różnorodności biologicznej, w której preambule między innymi czytamy: „*Strony świadome istotnego znaczenia różnorodności biologicznej oraz ekologicznych, genetycznych, społecznych, ekonomicznych, naukowych, edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych i statystycznych wartości różnorodności biologicznej i jej elementów ... zdecydowane są chronić i użytkować w zrównoważony sposób różnorodność biologiczną w interesie obecnych i przyszłych pokoleń*”.

Polska jest jednym ze 190 krajów, które ratyfikowały Konwencję o różnorodności biologicznej i aktywnie działają na rzecz jej wdrażania. Konwencja w holistyczny sposób odnosi się do różnorodności biologicznej na wszystkich jej poziomach: genetycznym, gatunkowym oraz ekosystemowym i dotyczy zarówno świata roślin jak i świata zwierząt.

Niezwykle ważne były także działania podejmowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), w tym proces przygotowania Pierwszego Raportu o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt w Świecie. Uwieńczeniem tego procesu, a jednocześnie kamieniem milowym na drodze do ochrony i świadomego zarządzania zasobami genetycznymi zwierząt gospodarskich była pierwsza międzynarodowa konferencja poświęcona zasobom genetycznym zwierząt, która odbyła się w dniach 3 – 7 września 2007 roku w Szwajcarii.

W znanym uzdrowisku i ośrodku turystycznym w Alpach Berneńskich, w miejscowości Interlaken, FAO we współpracy z rządem Szwajcarii zorganizowało Międzynarodową Konferencję dotyczącą Zasobów Genetycznych Zwierząt dla Wyżywienia i Rolnictwa. Wzięły w niej udział oficjalne delegacje większości krajów świata, w tym delegacja z Polski, której przewodniczyła mgr Hanna Kostrzewska, wicedyrektor Departamentu Bezpieczeństwa Żywności i Weterynarii, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W skład delegacji wchodził również dr Elżbieta Martyniuk i prof. dr hab. Jędrzej Krupiński z Instytutu Zootechniki - Państwowego Instytutu Badawczego.

Konferencję otworzył Samuel Jutzi, Dyrektor Departamentu Produkcji Zwierzęcej i Weterynarii FAO; na przewodniczącego obrad delegacji wybrali Monfreda Bötscha, Dyrektora Szwajcarskiego Federalnego Biura ds. Rolnictwa.

Konferencja składała się z trzech części:

- Forum Naukowego dotyczącego Zasobów Genetycznych Zwierząt (3 września 2007);
- Prezentacji Raportu o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt dla Wyżywienia i Rolnictwa w Świecie (4 września 2007);
- Negocjacji Światowego Planu Działań na rzecz Zasobów Genetycznych Zwierząt, następnie jego przyjęcia oraz uchwalenia Deklaracji z Interlaken.

Forum Naukowe

Forum Naukowemu, które stworzyło nieformalną możliwość przedyskutowania najważniejszych zagadnień dotyczących ochrony i zrównoważonego użytkowania zasobów genetycznych zwierząt, przewodniczył Fritz Schneider ze Szwajcarskiej Akademii Rolniczej. W trakcie Forum wygłoszono cztery referaty:

1. Carlos Seré z Międzynarodowego Instytutu Badań nad Zwierzętami Gospodarskimi (International Livestock Research Institute, Nairobi, Kenia) przedstawił referat wprowadzający pt. „Dynamika systemów produkcji zwierzęcej, katalizatory zmian i perspektywy zasobów genetycznych zwierząt”

Autor referatu opisał aktualne tendencje występujące w systemach produkcji zwierzęcej, dzieląc je na system pasterski, produkcji mieszanej i system przemysłowy. Wymienił działania, jakie należy podejmować zwracając uwagę na: konieczność ochrony lokalnych ras metodą *in situ*, potrzebę ułatwienia przepływu materiału genetycznego w obrębie krajów i pomiędzy nimi, znaczenie doboru ras i dostosowania ich do warunków środowiska produkcyjnego oraz potrzebę tworzenia krajowych banków genów *ex situ*. Podkreślił przy tym, że ochrona zasobów genetycznych zwierząt wymaga zbiorowego wysiłku międzynarodowego.

W trakcie dyskusji zwrócono uwagę na konieczność ciągłej identyfikacji czynników mających potencjalny bezpośredni i pośredni wpływ na zachowanie bogactwa zasobów genetycznych zwierząt. Na przykład podkreślono, że stosowanie subsydiów rządowych mających na celu wspomaganie przemysłowych systemów produkcji, w konsekwencji wpływa na wypieranie z użytkowania ras lokalnych, a tym samym ubożenie bioróżnorodności zwierząt gospodarskich. Zwrócono również uwagę na to, że zasoby genetyczne zwierząt powinny podlegać dynamicznym procesom użytkowania i doskonalenia, podkreślając potrzebę stosowania takiej polityki i regulacji prawnych, które ułatwiają drobnym gospodarstwom rolnym korzystanie z możliwości, jakie daje globalizacja.

2. Michèle Tixier-Boichard z Narodowego Instytutu Badań Rolniczych (INRA, Francja) przedstawiła referat pt. „Inwentaryzacja, charakteryzacja i monitoring”

Jako główne elementy inwentaryzacji autorka wymieniła rolę krajowych instytucji koordynujących prace nad ochroną zasobów genetycznych zwierząt, krajowe mechanizmy weryfikacji ras i populacji, metody zbierania danych oraz bazy danych. Równocześnie zwróciła uwagę na konieczność szerszego wykorzystania narzędzi molekularnych do identyfikowania tzw. „centrów bioróżnorodności zwierząt”.

W dyskusji zwrócono uwagę na niebezpieczeństwo koncentrowania się na liczbie zwierząt uczestniczących w programach ochrony czy na wielkości populacji, pomijając zmienność genetyczną, jaką one reprezentują. Podkreślono również potrzebę zwiększenia wymiany doświadczeń i informacji oraz podejmowania badań interdyscyplinarnych dotyczących inwentaryzacji i charakteryzacji z udziałem specjalistów reprezentujących nauki biologiczne, biotechnologiczne oraz ekonomiczno-społeczne.

3. Chanda Nimbkar z Zakładu Hodowli Zwierząt, Instytutu Badań Rolniczych Nimbkar (Indie) zaprezentowała referat pt. „Zrównoważone użytkowanie i doskonalenie genetyczne”

Referentka podkreśliła rolę zrównoważonego użytkowania zwierząt gospodarskich dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, zmniejszenia ubóstwa i zachowania różnorodności biologicznej. Zwróciła również uwagę na potrzebę doskonalenia ras w historycznych środowiskach produkcyjnych i geograficznych

rejonach ich występowania, w celu zachowania bioróżnorodności i zdolności adaptacyjnych zwierząt gospodarskich.

W trakcie dyskusji stwierdzono, że najskuteczniejszą strategią dla zachowania różnorodności zwierząt gospodarskich jest zwiększenie wysiłków na rzecz ich zrównoważonego użytkowania. Zwrócono także uwagę na konieczność formułowania jasnych celów w programach doskonalenia zwierząt, podkreślając rolę tradycyjnej wiedzy w tym procesie. Kolejne istotne elementy działań w tym obszarze to: transfer technologii, prowadzenie szkoleń, jak też podejmowanie badań naukowych.

4. John Woolliams z Roslin Institute (Edynburg, Wielka Brytania) przedstawił referat pt. „Ochrona zasobów genetycznych zwierząt: metody i technologie stosowane w ochronie *in situ* i *ex situ*”

Stwierdził on, że środowisko naukowe jest obecnie zgodne co do oceny zagrożeń związanych z postępującymi zmianami klimatycznymi i podkreślił potrzebę przygotowania systemów produkcji zwierzęcej na te zmiany. Referent stwierdził, że ochrona 7000 lokalnych ras zwierząt jest wielkim wyzwaniem a ryzyko utraty kontroli nad procesem wymierania ras i ich erozji genetycznej jest największe w sytuacji szybkich zmian zachodzących w systemach produkcyjnych. Stwierdził również, że w produkcji zwierzęcej katalizatory zmian dają często przeciwstawne efekty, co jeszcze bardziej utrudnia ich kontrolę.

Wszelkie informacje na temat Forum i raport z jego przebiegu znajdziecie Państwo pod adresem: http://www.fao.org/AG/againfo/programmes/en/genetics/ITC_forum.html

Raport o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt

Podczas oficjalnego otwarcia Konferencji delegatów przywitani: Boris Leuthard, członek Rady Federalnej i Minister Gospodarki Szwajcarii, Alexander Müller, zastępca Dyrektora Generalnego FAO (Departament Zarządzania Zasobami Przyrodniczymi i Środowiskiem), Achmed Djoghla, Sekretarz Wykonawczy Konferencji o różnorodności biologicznej, Andre Nietlisbach, Sekretarz Generalny Departamentu Ekonomicznego Kantonu Bern w Szwajcarii oraz Urs Graf, burmistrz Interlaken.

Prelegenci, po oficjalnym powitaniu uczestników Konferencji, odnieśli się w swoich wystąpieniach do wielu problemów związanych z zarządzaniem zasobami genetycznymi zwierząt. Podkreślano przede wszystkim potrzebę zrównoważonego użytkowania tych zasobów, aby sprostać takim wyzwaniom jak postępujące zmiany klimatyczne, przekształcanie systemów produkcyjnych, globalizacja, epidemie chorób oraz niestabilność gospodarczo-społeczna i konflikty zbrojne.

Stwierdzono, że chociaż zagrożenia te dotyczą wszystkich krajów, to zachowanie zasobów genetycznych zwierząt jest szczególnie istotne dla zapewnienia źródeł utrzymania ludności w krajach rozwijających się. Podkreślono, że prezentowany w dniu otwarcia Konferencji Raport o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt w Świecie jest wielkim międzynarodowym osiągnięciem, ponieważ powstał w wyniku procesu przygotowania Raportów Krajowych, w którym uczestniczyło niezwykle dużo, bo 169 krajów świata. Raport dostarcza pierwszej w historii, globalnej oceny stanu zasobów genetycznych zwierząt wykorzystywanych dla wyżywienia i rolnictwa jak i trendów, jakie występują w ich populacjach.

Irene Hoffmann, Chief Służb Produkcji Zwierzęcej (Departament Produkcji Zwierzęcej i Weterynarii) FAO, zainaugurowała prezentację Raportu podkreślając, że jest on wynikiem procesu zapoczątkowanego w 2001 roku i w najbliższych latach będzie podstawowym punktem odniesienia w podejmowaniu ekologicznie i genetycznie zrównoważonych działań związanych z zarządzaniem zasobami genetycznymi zwierząt gospodarskich. Raport dostarczył podstaw merytorycznych do podejmowania decyzji dotyczących kształtu Światowego Planu Działań, którego uzgodnienie jest głównym przedmiotem obrad Konferencji.

Barbara Rischkowsky, koordynator prac nad przygotowaniem Raportu z ramienia FAO, przedstawiła najważniejsze elementy Raportu, który składa się z pięciu części:

- Stan różnorodności biologicznej w produkcji zwierzęcej;
- Trendy w sektorze produkcji zwierzęcej;
- Stan potencjału w zarządzaniu zasobami genetycznymi zwierząt;
- Stan wiedzy w zakresie użytkowania zasobów genetycznych zwierząt;
- Potrzeby i wyzwania dotyczące zarządzania zasobami genetycznymi zwierząt.

Przedstawiciele regionów jak i delegaci z poszczególnych krajów z zadowoleniem przyjęli Raport, podkreślając jego wysoką wartość merytoryczną i wzywając do jego przetłumaczenia i szerokiego rozpowszechnienia.

Światowy Plan Działań na rzecz Zasobów Genetycznych Zwierząt

Światowy Plan Działań opracowany został na podstawie krajowych priorytetów działań, zawartych w 169 Raportach Krajowych, jakie oficjalnie przedłożone zostały do FAO przez Ministrów Rolnictwa. Po raz pierwszy projekt Światowego Planu Działań przedstawiony został podczas 4. posiedzenia Międzyrządowej Grupy Roboczej FAO ds. Zasobów Genetycznych Zwierząt w grudniu 2006 r. Dalsze negocjacje prowadzone były podczas 11. sesji Komisji ds. Zasobów Genetycznych dla Wyżywienia i Rolnictwa w czerwcu 2007 r. Mimo to, dokument, jaki przedłożony został pod obrady Konferencji w Interlaken, nadal posiadał wiele nierozstrzygniętych elementów i sformułowań, co do których nie udało się uzyskać konsensusu i pozostawały do dalszych negocjacji.

W pierwszej części dyskusji, poświęconej ogólnej ocenie i układowi dokumentu, głos zabrali przedstawiciele poszczególnych regionów świata. I tak, np. przedstawiciel Sudanu, wypowiadając się w imieniu Bliskiego Wschodu, wezwał do wsparcia finansowego i budowania potencjału na rzecz charakteryzacji, inwentaryzacji i prowadzenia monitoringu ras. Przedstawiciel Ugandy, reprezentujący region Afryki, zwrócił uwagę na potrzebę uznania praw hodowców zwierząt oraz konieczność budowania potencjału, szczególnie w krajach rozwijających się, dla wdrażania programów ochrony *in situ* i *ex situ*.

Przedstawicielka Polski (dr Elżbieta Martyniuk), przemawiająca w imieniu Europejskiej Grupy Regionalnej, wezwała do dalszej współpracy z właściwymi organizacjami międzynarodowymi na rzecz lepszego zdefiniowania tradycyjnych praw hodowców zwierząt i podkreśliła konieczność uwzględnienia w Światowym Planie Działań rozdziału określającego sposób jego wdrażania i finansowania. Opinia ta była poparta przez większość delegatów.

Przedstawiciel USA, reprezentujący region Ameryki Północnej, stwierdził, że w Światowym Planie Działań określone zostały zasadnicze obszary działań, ale w oparciu o analizy naukowe i techniczne należy również określić konkretne priorytety, przeznaczone do jak najszybszej realizacji. Przedstawiciel Kuwejtu, występujący w imieniu Grupy G-77 + Chiny, podkreślił pilną potrzebę włączenia do Światowego Planu Działań mechanizmu wspierającego jego realizację i finansowanie. Postulował również, aby Deklaracja z Interlaken odzwierciedlała konieczność zaangażowania rządów wszystkich krajów we wdrażanie i finansowanie Światowego Planu Działań.

Po wystąpieniach przedstawicieli grup regionalnych przystąpiono do dyskusji nad przedstawionym projektem Światowego Planu Działań, w tym nad tekstem dotyczącym jego realizacji i finansowania oraz nad projektem Deklaracji z Interlaken. Uwaga skupiona była na strukturze całego dokumentu oraz fragmentach tekstu pozostających w nawiasach, dla których starano się znaleźć nowe sformułowania, które uzyskałyby konsensus. Negocjacje prowadziły osoby wybrane na przedstawicieli poszczególnych regionów, stąd też niezwykle ważne były spotkania grup regionalnych, podczas których prowadzono konsultacje i wypracowywano wspólne stanowisko, które dawało mandat do prowadzenia negocjacji w imieniu regionu.

Negocjacje były długie i wyczerpujące, gdyż pogodzenie interesów krajów bogatych i biednych, należących do poszczególnych regionów świata, napotykało na duże trudności i wymagało dodatkowych posiedzeń oraz pracy specjalnych grup roboczych. W kularach stwierdzono nawet, że pomimo znacznego ochłodzenia w tym czasie stosunków państwowych pomiędzy Polską i Niemcami współpraca konkretnych przedstawicieli delegacji tych państw była bardzo efektywna i znacząco przyczyniła się do ostatecznego uzgodnienia podstawowych dokumentów Konferencji.

W rezultacie wielogodzinnych negocjacji, z których dużą część poświęcono problemom finansowania, uczestnicy Konferencji przyjęli Światowy Plan Działań na rzecz Zasobów Genetycznych Zwierząt dla Wyżywienia i Rolnictwa, włączając do głównego tekstu zasady jego wdrażania i finansowania. Oddzielnym dokumentem Konferencji jest Deklaracja z Interlaken w sprawie Zasobów Genetycznych Zwierząt, która stanowi polityczne zobowiązanie do realizacji Światowego Planu Działań na poziomie krajowym.

W trakcie ostatniej części obrad plenarnych Maryam Rahmanian z Ośrodka na rzecz Zrównoważonego Rozwoju i Środowiska (Center for Sustainable Development and Environment – CENESTA), Iran, przedstawiła

wynik debat przedstawicieli organizacji pozarządowych - Deklarację z Wilderswil w sprawie Różnorodności Zwierząt Gospodarskich. Deklaracja ta uchwalona została przez przedstawicieli 30 organizacji pozarządowych reprezentujących społeczności pasterskie, ludy tubylcze oraz właścicieli drobnych gospodarstw rolnych, którzy spotkali się na „Forum Różnorodności Zwierząt: Obrona Suwerenności Żywnościowej i Praw Hodowców Zwierząt” w pobliskiej miejscowości Wilderswil. Obrady Forum toczyły się równolegle z obradami Konferencji w Interlaken.

Rahmanian w swoim wystąpieniu stwierdziła, że mamy obecnie do czynienia ze światowym kryzysem wywołanym narzucaniem bądź propagowaniem przemysłowych systemów hodowli i produkcji zwierzęcej, podkreślając negatywne konsekwencje, jakie niesie to dla lokalnych społeczności, takie jak marginalizacja drobnych gospodarstw rodzinnych, bankructwa i samobójstwa wśród rolników, jak też uzależnienie ekonomiczne.

Rahmanian pozytywnie oceniła analizę zawartą w Raporcie o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt w Świecie, dotyczącą najważniejszych przyczyn erozji różnorodności biologicznej zwierząt gospodarskich, podkreślając, że Raport wskazał przemysłowe systemy produkcji zwierzęcej, oparte na wąskiej liczbie ras o zasięgu międzynarodowym jako główną przyczynę wypierania ras lokalnych. Potwierdziła przy tym gotowość społeczności lokalnych do samoorganizacji i działań na rzecz ratowania i zachowania dla przyszłych pokoleń bogactwa istniejących ciągle jeszcze ras i odmian zwierząt gospodarskich konkludując, że „obrona bioróżnorodności nie jest kwestią genów, lecz kolektywnych praw” (w załączeniu pełny tekst Deklaracji z Wilderswil).

W Zeszycie specjalnym „Wiadomości Zootechnicznych”, który poświęcony jest przede wszystkim przedstawieniu podstawowych dokumentów przyjętych podczas Konferencji w Interlaken znajdziecie Państwo tłumaczenia dokumentów:

- *Stan Zasobów Genetycznych Zwierząt dla Wyżywienia i Rolnictwa w Świecie* - w skrócie (pełny tekst Raportu dostępny w języku angielskim pod adresem: http://www.fao.org/AG/againfo/programmes/en/genetics/ITC_docs.html)
- Światowy Plan Działań na rzecz Zasobów Genetycznych Zwierząt w Świecie oraz Deklaracja z Interlaken (źródłowy tekst angielski oraz tłumaczenia na oficjalne języki FAO pod adresem: http://www.fao.org/AG/againfo/programmes/en/genetics/ITC_docs.html)